

Л.О.Зашкільняк (Львів)

XVII З'їзд польських істориків у Кракові

15-19 вересня 2004 р. у Кракові пройшов черговий XVII з'їзд польських істориків, традиційно організований Польським історичним товариством у співпраці з Польською академією наук і під патронатом численних урядових та громадських інституцій, включаючи Президента Польщі. Господарями-організаторами виступили Ягеллонський університет і Педагогічна академія в

Кракові за участю Інституту національної пам'яті й низки інших товариств та організацій. У його роботі взяли участь понад 1800 істориків, архівістів, музейних працівників, учителів, любителів історії, студентської і шкільної молоді. Були присутні також зарубіжні вчені із 22-х країн, переважно запрошені для виголошення тематичних доповідей. Україну представляли два доповідачі - академік *Я. Ісаєвич* і проф. *Л. Зашкільняк* (обидва зі Львова). У роботі з'їзду взяла участь також група молодих істориків із різних міст нашої держави. Незважаючи на таку велику кількість учасників, робота форуму була організована так вміло і чітко, що не відчувалося жодних незручностей. Значною мірою це слід віднести на рахунок викладачів і співробітників двох краківських вищих навчальних закладів, очолюваних співголовами Оргкомітету з'їзду, відомими польськими істориками, професорами *А. Хвальбою* і *Ф. Кіриком*.

В обмеженій інформації про з'їзд неможливо охарактеризувати всю багатоманітність тем, дискусій і зустрічей, які там відбулися. Тому з більшістю документів, включаючи доповіді, можна ознайомитися на його веб-сторінці (<http://jazon.hist.uj.edu.pl>). Невдовзі повинні з'явитися й друковані матеріали.

Провідним гаслом краківського з'їзду було обрано "традицію і сучасність - ідентичність". Програма форуму передбачала проведення чотирьох головних тематичних засідань, 13 симпозіумів і 7 дискусій. На першому пленарному засіданні, яке пройшло в приміщенні краківської філармонії, окрім різного роду офіційних привітань і організаційних моментів (у тому числі від Президента *А. Кваснєвського* і присутнього у залі голови Сейму *Ю. Олексі*), було заслухано три доповіді. Проф. *В. Вжесінський* із Познані окреслив сучасний стан польської історіографії, песимістично зазначивши, що її вплив на свідомість поляків помітно знизився порівняно з минулими роками. Британський історик *Н. Дейвіс* зупинився на проблемі ідентичності у сучасному світі, навівши численні приклади дезорієнтації людей під впливом політичних подій, ідеологій, глобальних процесів. Третю невелику доповідь зробив відомий американський історик польського походження *П. Вандич* після вручення йому пам'ятної книги з нагоди його 70-річчя, присвятивши свій виступ проблемі вивчення історії Центрально-Східної Європи (нещодавно з'явився український переклад однієї з найважливіших праць цього автора: *Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до наших днів. - К., 2004.*)

Перше тематичне засідання було присвячене "часу великого перелому" - 1989 - 1990 рр., у рамках якого пройшло дві дискусії: "1989 рік у Центрально-Східній Європі" та "Історична пам'ять через 15 років після упадку комунізму". У дискусіях взяли участь відомі польські історики, проф. *Т. Гонсовський*, *А. Пачковський*, *А. Фрішке*, *В. Рошковський*, *А. Дудек*, *А. Ейслер*, *П. Махцевич* та ін. Дискусії учасників велися навколо причин кризи в СРСР і країнах т.зв. соціалістичного табору, які спричинили крах комуністичної системи. Цікаві результати історико-соціологічного дослідження стану історичної свідомості сучасних поляків навів соціолог *П. Квятковський*, який показав, що кожна з історичних епох залишила свій слід у пам'яті поляків, але ставлення до епох та її героїв зазнає сильного впливу політичної кон'юнктури. У зв'язку із цим у дискусіях було порушено низку гострих проблем щодо впливу різних джерел інформації на формування історичної свідомості.

Друге головне тематичне засідання торкалося проблеми європейської ідентичності та її різновидів упродовж віків. Доповідь знаного французького історика, проф. *М. Демуліна* висвітлила зміну підходів до визначення "євро-

пейської ідентичності" від 1900 р. до сучасності. Інші доповідачі навели приклади формування національної ідентичності поляків (професори *Т. Шрамм* і *Є. Лаптос*), білорусів (проф. *Б. Дрвеський*), естонців (проф. *Є. Левандовський*).

Третьою головною темою була "Історія та її представлення раніше і сьогодні: від усної традиції до цифрового запису". В її обговоренні активну участь взяли теоретики історії й історіографи, а також численні присутні. Виголошені доповіді дали добрий ґрунт для тривалої дискусії з методологічних проблем історичної нарації та її соціальних функцій. Частина істориків (професори *Я. Поморський*, *К. Заморський*, *Е. Доманська*, *В. Вжосек*, *А. Радомський* та ін.) виступили прибічниками комп'ютеризації й аудіовізуалізації історичного переказу, який, хоча й не відтворює реального минулого, але викликає інтерес у суспільстві, повертаючи історії впливи на громадянську свідомість. Інші історики виступили на захист традиційних методів історичного представлення (проф. *Я. Помян*). Дискусія розгорнулася навколо питань культурної зумовленості сприйняття і переказу історії в суспільстві, поставлених на порядок денний постмодерністами. Багато місця було відведено також проблемі створення комп'ютерних баз даних історичних документів і літератури. Професори *А. Стемпнік* і *Р. Стобецький* проаналізували методологічні дискусії на всіх попередніх з'їздах польських істориків, показали, що польська історіографія, всупереч ідеологічному тиску правлячої компартії, активно реагувала на зміни теоретичних засад історичного пізнання у світовій науці, зберігала наукові засади історичної нарації.

Четвертою головною темою була "Історія Польщі в поглядах зарубіжних істориків". Усі доповіді тут представили запрошені закордонні вчені. Проф. *М.Г. Мюллер* із Німеччини докладно показав зростання інтересу до історії Польщі з боку німецьких істориків, яке вилилося в низку досліджень окремих проблем та періодів минулого, плідне співробітництво німецьких і польських істориків з узгодження змісту шкільних підручників історії. Усе це засвідчує значний інтерес із боку німців до східного сусіда і нового члена ЄС. Цілком протилежну картину висвітлення історії Польщі американською історіографією представив проф. *Д. Кульчицький* (Чикаго), зауваживши, що за останні десять років з'явилося друком тільки одне дослідження історії Польщі, але і те спільно з історіями Росії, Німеччини та Нігерії (!). Через доповідь проф. *С. Фалькович* (Москва) червоною ниткою проходила думка про переоцінку багатьох проблем минулого Польщі в російській історіографії. Відомий і шанований у Польщі французький історик проф. *Д. Бовуа* зупинився на наукових працях нечисленної групи французьких істориків, які досліджують минуле Польщі. У доповіді литовського історика проф. *А. Нікжантайтіса* йшлося про "спільну" і "поділену" історію Польщі і Литви, в якій нині більше уваги приділяється останній. Проф. *Л. Зашкільняк* (Львів) розповів про збереження багатьох застарілих стереотипів щодо історії Польщі в сучасній українській історіографії, зосередженій на конструюванні насамперед національної історії й її відокремленні від російської та польської, а також звернув увагу на позитивні зміни у ставленні до поляків в історичній свідомості українців. Проф. *І. Ковач* (Будапешт) зупинився на польській тематиці в угорській історіографії, а проф. *І. Викоукал* (Прага) - у чеській. Білоруська дослідниця доц. *О. Горбачова* (Мінськ) у короткому виступі висвітлила здобутки білоруських істориків у вивченні історії Великого Литовського князівства. У дискусії йшлося, зокрема, про причини і чинники зростання або зменшення інтересу до історії Поль-

щі у різних країнах, підкреслювалося, що на Заході відчувається інтерес з боку молодих істориків до "екзотичних" східних держав, зокрема Польщі, а на Сході історики в основному зайняті конструюванням національних історій і менше уваги приділяють сусідам.

Одними з найцікавіших були доповіді і дискусія на симпозіумі "Центрально-Східна Європа - єдність чи різноманітність від X до XVIII ст.", на якому головували професори *Є. Ключовський* і *К. Бачковський*. Традиційно для такого роду міжнародних наукових форумів у центрі уваги знаходилися питання територіального і цивілізаційного визначення регіону "Центрально-Східна Європа". Доповідь *Є. Ключовського* містила аргументи на користь ототожнення цього регіону з історичними Річчю Посполитою, Чехією й Угорщиною як пограничної зони між західною (латинсько-католицькою) і східною (візантійсько-православною) моделями суспільства. У такому плані прозвучали також виступи професорів *Г. Самсоновича* (Варшава), який навів цікаві демографічні й соціально-економічні показники, які повинні свідчити на користь виокремлення центрально-східноєвропейського регіону, принаймні, до кінця XVIII ст., *А. Грицькевича* (Мінськ), *В. Іваньчака* (Вроцлав), *М.Б. Топольської* (Познань), *К. Ожуга* (Краків), котрі розглянули соціально-економічні і культурні аспекти взаємодії цивілізаційних впливів з особливим підкресленням ролі Польщі і поляків у "просуванні" на схід континенту західних взірців суспільного устрою, способу життя та ідей. Спірним залишається питання про включення чи не включення до Центрально-Східної Європи Литви, Білорусії та України. *Я. Ісаєвич* (Львів) наголосив на тому, що Україна є неодмінною складовою цього регіону, принаймні, та її частина, котра перебувала у складі Речі Посполитої і Великого Литовського князівства, а еліта й освітні центри України були тою проміжною ланкою, через яку європейські ідеї проникали на схід - до Московщини.

Проф. *А. Подраза* (Краків) запропонував дещо іншу картину регіонального поділу Європи у різні історичні епохи, поклавши в її основу три великі цивілізаційні поділи (Рим - варвари, захід - схід, міський капіталізм - аграрна периферія). За такого підходу, на його думку, чітко виокремлюється "Центральна Європа" як регіон, натомість із неї випадають частина Німеччини на заході і Білорусь та Україна - на сході. Хоча в цілому і перша, і дві другі в історичному плані більшою мірою демонструють тяжіння, відповідно, до Західної і Східної частин континенту. Проф. *Ю. Кіаупене* (Вільнюс) відстоювала думку про відмінні риси історичного розвитку Великого Литовського князівства від Німеччини, Польщі, Чехії, Угорщини, принаймні, до Люблінської унії 1569 р., яка фактично перервала формування "литовської політичної нації", але не скасувала відмінності розвитку земель ВЛК від центрально-європейських. Таким чином, проблема Центрально-Східної Європи залишилася далеко не розв'язаною і дискусія буде продовжена на наступному всевітньому форумі істориків (з'їзді МКІН) улітку 2005 р. у Сіднеї.

Серед низки інших симпозіумів і дискусій, що пройшли на з'їзді, зупинимось на окремих з них. Антропологічними вимірами відзначався симпозіум "Родина - приватність - інтимність. Історія родини в європейському контексті". Зрозуміло, що в центрі обговорення були порівняння розвитку родинного життя в Польщі та інших європейських країнах. Проф. *Ц. Кукльо* (Білосток) показав, що родинне життя відбивало суспільно-політичні умови розвитку держав і народів, а його вивчення допомагає краще зрозуміти зміни, які відбува-

лись у суспільствах. На його думку, порівняння демографічних складових родинного життя не виявляє великої розбіжності між польськими землями і західно-європейськими країнами наприкінці XVIII ст. і в першій третині XIX ст. У спільній доповіді двох відомих варшавських дослідниць професорів *А. Жарновської* і *К. Сєраковської* було простежено, як у другій половині XIX ст. і у XX ст. інтелігенція країн Центрально-Східної Європи не без сильного опору формувала нову, відмінну від традиційної модель родини із рівноправним розподілом ролей між чоловіком, жінкою і дітьми. Проф. *В. Менджецький* (Варшава) розглянув сферу інтимності і приватності у житті польської сільської родини у XIX ст. і XX ст., зауваживши розгортання поступового процесу емансипації родини від роду, а потім індивідуальності - від родини, який був характерний для міських моделей. В інших доповідях ішлося про взірці родинного життя та їх відображення в художній літературі, мистецтві, кінематографії.

Економічна історія була представлена на симпозіумі "Розтратність і скупість у культурній традиції й реальності". Доповідачі розглядали переважно ставлення до лихварства та ощадливості в давній, середньовічній і модерній Польщі, намагаючись знайти причини переростання лихварства і кредиту у засіб збагачення за рахунок інших людей (проф. *Я. Тазбір*, проф. *В. Молік*, кс. проф. *Я. Крацік*, проф. *М. Дроздовський* та ін.). Зокрема *В. Молік* (Познань) у своїй доповіді навів цікаві приклади скромного й ощадливого життя польських аристократів XIX ст. (Рачинських, Дзялинських, Потоцьких та ін.), котрі вирізнялися своєю доброчинною і меценатською діяльністю на користь національно-культурних потреб громади. Проф. *А.К. Банах* (Краків) розглянув таке явище як особлива скупість краків'ян у XIX ст., що спричинила появу численних напівжартівливих-напівсерйозних прізвиськ, зокрема "центусів" (тих, які рахують кожний цент).

Нарешті, слід згадати симпозіум "Ідея об'єднаної Європи в історичній освіті Польщі", яким керували професори *Є. Матерніцький* і *Ч. Новарський*. Доповідь проф. *Є. Центковського* (Варшава) пригадала присутнім етапи і зміст формування європейської моделі історичної освіти, відображені в низці рекомендаційних документів ЄС і Європейської комісії, знаних також українським освітянам. Їх основними засадами залишаються формування на уроках історії критичності, відкритості, толерантності, демократичних цінностей. Проте, як показали проф. *М. Куявська* і др. *В. Юльковська* (Познань), розробка і впровадження польської моделі історичної освіти ще зустрічаються з великими труднощами, зокрема в аспекті поєднання індивідуальної та національної ідентичності з рисами європейської культури (демократією, правами людини, толерантністю і солідарністю). Проф. *А. Сухонський* (Варшава) подав результати власного аналізу підручників з історії європейських країн на предмет висвітлення в них історії Польщі і дійшов висновку, що у читачів формується уявлення про поляків, як "неспокійну націю", яка добре радить у боротьбі і губиться в мирній праці; у них майже не відображено вклад поляків у європейську культуру та інтелектуальний розвиток.

На з'їзді проводилися й інші пізнавальні симпозіуми і дискусії, зокрема, про переселення й етногенезис європейських народів, драму насильства в історії, людину сміху і забави, іконографію як історичне джерело, діалог між іудаїзмом, християнством та ісламом, архівістику і краєзнавство. Студенти дискутували на симпозіумах про роль історика у формуванні суспільної свідомості, міфи й історичну дійсність, тероризм.

Немає сумніву, що участь істориків у роботі такого форуму, як всепольський з'їзд є повчальною і корисною з багатьох точок зору. Проте викликає добру заздрість різноманітність тематики і нових напрямів історичних студій, до яких причетні польські фахівці. Від раніших часів польська історіографія не замикалася на національній історії, а намагалася включити її в європейський і світовий контексти. Нині це прагнення має добрий суспільно-політичний ґрунт, і це створює сприятливі можливості для гідної відповіді польських дослідників минулого на головні інтелектуальні виклики сучасності.